

ПУБЛІКАЦІЯ МАТЕРІАЛІВ

УДК 903.4.2–032.5(282.247.314–192.2)

КРЕМНЕОБРОБНИЙ КОМПЛЕКС ПОСЕЛЕННЯ КРИВОХИЖИНЦІ I НА р. ЖВАН У СЕРЕДНЬОМУ ПОДНІСТЕР'Ї

Богдан САЛЮ

Іван НАЗАР

Науково-дослідний центр “Рятівна археологічна служба”

Інституту археології НАН України,

вул. Винниченка, 24, Львів, 79008, Україна,

e-mail: ras91@ukr.net

Проаналізовано кремнеобробний комплекс з енеолітичного поселення Кривохижинці I з Середнього Подністер'я, на якому у 2011 р. Подільська експедиція НДЦ “Рятівна археологічна служба” ІА НАН України провела пам'яткоохоронні роботи. Приділено увагу виробничій сировині, охарактеризовано її особливості, розкрито комплекс знарядь виявлених на поселенні, показано невід'ємність отриманого матеріалу з синхронними артефактами регіону.

Ключові слова: крем'яні вироби, Середнє Подністер'я, сировина, відщеп, ретуш, заготовки.

У межах проведення пам'яткоохоронних робіт з будівництва лінії електропередач Дністровська ГАЕС – ПС “Бар”, у 2011 р. Подільська експедиція НДЦ “Рятівна археологічна служба” ІА НАН України (керівник – Т. Милян) провела дослідження поселення Кривохижинці I.

Поселення розташоване на південному крутому схилі лівого берега р. Жван у місці впадання лівої безіменної притоки, на східній околиці с. Кривохижинці Мурованокурілівецького району Вінницької області.

На півночі об'єкт обмежений крутим схилом лівого берега безіменного струмка, на заході долиною р. Жван, на півночі балкою із пересихаючим струмком. Центральна частина поселення розрізана балкою [Милян, Сало, Назар та ін., 2011, с. 18]. За поширенням підйомного матеріалу та особливостями мікрорельєфу встановлено, що форма пам'ятки неправильна, овальна, витягнута по осі північний схід–південний захід, вона займає схил плато, розмірами приблизно 340×710 м (рис. 1). Досліджена площа пам'ятки становить 129 м².

Крем'яний інвентар представлений 191 артефактом, переважно відщеповими сколами та виробами на них.

Визначальним чинником розвитку кремнеобробної індустрії була сировина. Її вибір передбачав набір потрібних властивостей, які визначають

переваги або недоліки матеріалу при розщепленні (форма, розміри, однорідність, характер сколювальної поверхні) і придатність майбутнього готового виробу до застосування (масивність, зернистість породи, форма і міцність країв сколів) [Чубанов, 2007, с. 197].

Абсолютна більшість артефактів виготовлена з синоманського кременю. Цей гатунок сировини за структурою і зовнішнім виглядом також поділяється на кілька різновидів. Найбільшу кількість (близько 70 %) становить світло-сіра з жовтуватим відтінком порода. Сировина кавернозна, окреміла, з реліктами білих вкраплень легшої речовини, рідше з дрібними вкрапленнями кристалів кварциту. Кремень напівпрозорий, твердість – у межах 7 (за шкалою Мооса).

Меншу за кількістю підгрупу утворюють чорні і темно-сірі кремені (близько 25 %), також з домішками і вкрапленнями кварцитових сполук мінералів [Ситник, Богущкий, Ланчонт, 2007, с. 265].

Однією з характерних особливостей є його однорідне, плямисте забарвлення в сірий, коричневий та чорний кольори. Встановлено, що забарвлення кременю залежить від мінерального складу породи. За даним хімічного аналізу, найвищий вміст SiO_2 (понад 90 %) у сірому кремені [Сеньковський, 1973, с. 55]. Цей гатунок сировини зафіксований на території, що з північного заходу на південний схід перетинає долину Дністра між нижньою течією річок Бринник і Наславча. Його концентрація в товщі породи зростає в субширотному напрямку в міру просування до м. Могилева-Подільського [Конопля, 1998, с. 145].

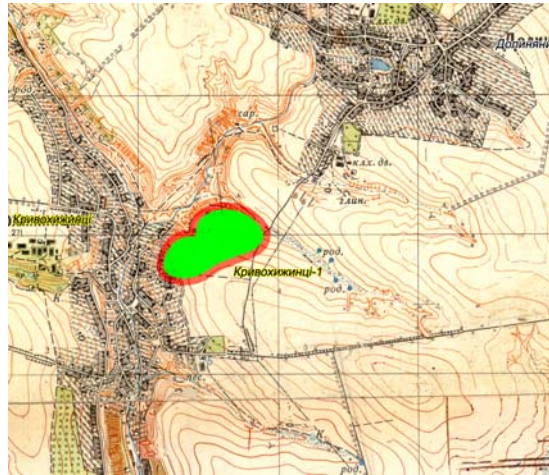

Рис. 1. Локалізація поселення Кривохижинці I.
Fig. 1. Location of settlement Kryvokhyzhyntsi I.

Лише одним артефактом представлений туронський кремень. Виходи цього гатунку сировини поширені в північно-західній частині Волино-Подільської плити і суміжних районах Поліської сідловини та Брестської западини [Мацкевий, Хмелевський, Панахид, 2009, с. 211]. Наявність такого артефакту свідчить про прямі контакти між енеолітичним населенням Волино-Подільського регіону. Його поява на поселенні є свідченням так званої “стратегії ступеневого обміну”. Це постачання кам’яної сировини шляхом опосередкованого внутрішньо племінного або міжплемінного багатоступеневого обміну з метою отримання еквівалентного споживчою вартістю екзотичної сировини або продукту (переміщувалися переважно напівфабрикати або готові

154 ISSN 2078–6093. Археологічні дослідження Львівського університету. 2012. Випуск 14–15
вироби). Предмети обміну могли поширюватися на досить значну відстань – до
декілька сотень кілометрів [Колесник, 2009, с. 51].

Технологію виготовлення перш за все розкривають фрагменти нуклеусів і
відбійник.

Фрагменти нуклеусів – 5 екземплярів (2,62 % від загальної кількості)
(параметри: довжини – від 5 до 3,2 см; ширини – від 7 до 2 см; товщини – від 1,8
до 1,4 см) (середній показник – 3,96×3,5×1,76 см); два екземпляри оброблені

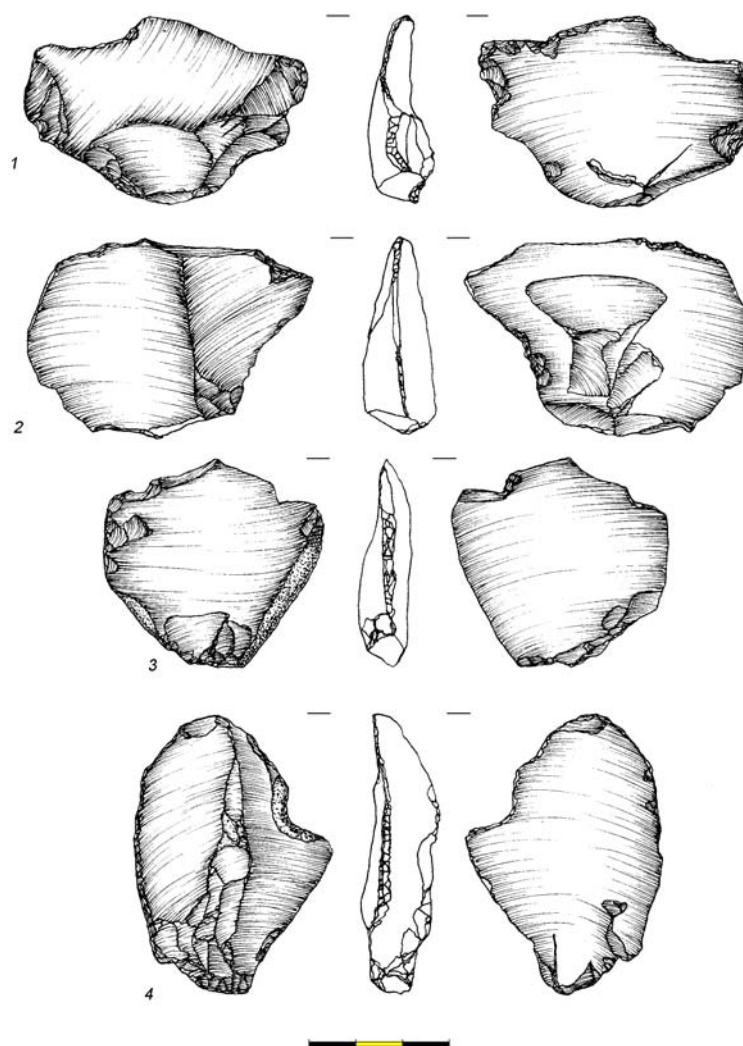

Рис. 2. Кривохижинці I. Ретушовані відщепи.
Fig. 2. Kryvokhyzhynsi I. Sharpened flint flakes.

середньо- і дрібнофасетковою лускоподібною крайовою ретушшю з боку спинки.

Відбійник двосторонній (0,52 % від загальної кількості), розмірами 6,5×3,5×3 см.

Сколювання проводили під гострим кутом від 35 до 60°. На деяких відщепках п'ятка сколу відсутня. На внутрішній стороні абсолютної більшості

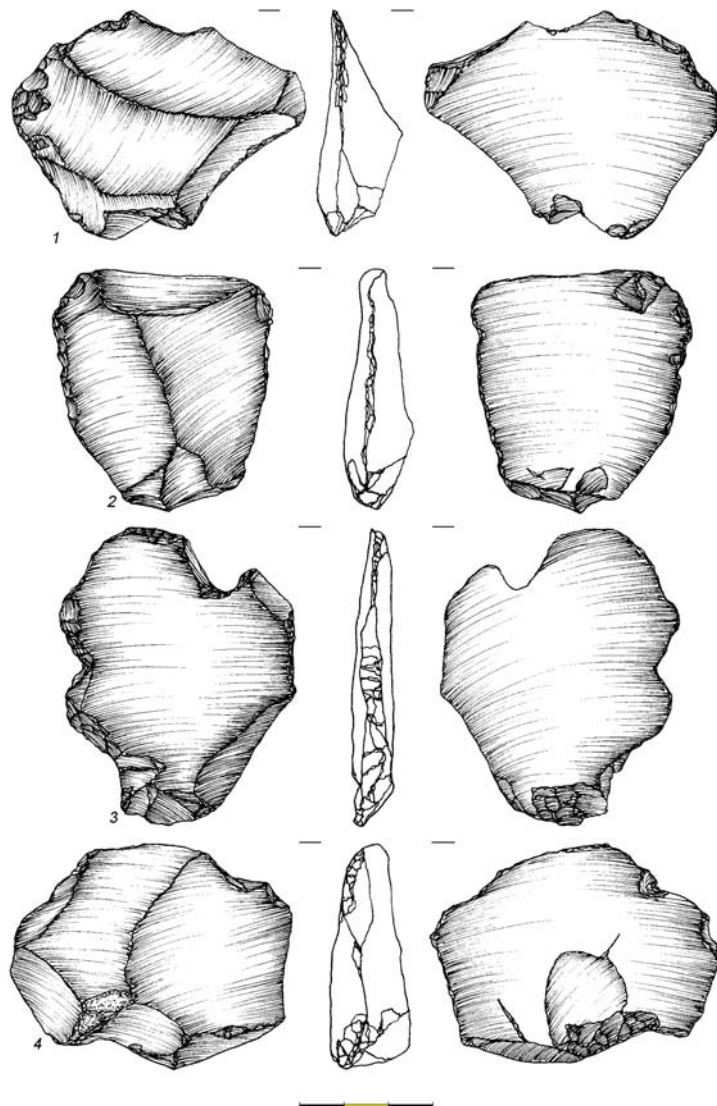

Рис. 3. Кривохижинці І. Ретушовані відщепи.

Fig. 3. Kryvokhyzhynsi I. Sharpened flint flakes.

156 ISSN 2078–6093. Археологічні дослідження Львівського університету. 2012. Випуск 14–15
відщепів простежуються тріщини і декілька фасеток, інколи вони займають до 1/3 внутрішнього боку сколу.

Як вказує Є. Гиря, якщо кут сколювання гострий, а кут прикладання сили не паралельний до поверхні сколювання, виникає неконічний початок площини розщеплення. Навантаження “на стиснення” матеріалу, яке формує конічну тріщину, в таких умовах мінімальне, тоді як навантаження “на відрив” дуже велике вже у самому формуванні тріщини. Унаслідок чого утворюється конічно-вигнутий початок площини розщеплення і дуже плоскі ударні горбики [Гиря, 1997, с. 43].

Напівфабрикати, які утворювалися під час первинного розщеплення можна охарактеризувати так.

Відщепи без ретуші (25 екземплярів):

Повздовжні – 3 екземпляри (1,57 % від загальної кількості) (параметри: довжини – від 2,3 до 1,8 см; ширини – від 2,5 до 1,4 см; товщини – від 0,5 до 0,4 см) (середній показник – $2,03 \times 1,8 \times 0,43$ см).

Повздовжні зі слідами перебування у вогні – 2 екземпляри (1,05 % від загальної кількості) (параметри: довжини – від 3 до 2,8 см; ширини – від 2,8 до 2,3 см; товщини – від 1 до 0,7 см) (середній показник – $2,9 \times 2,55 \times 0,85$ см).

Поперечні – 2 екземпляри (1,05 % від загальної кількості) (параметри: довжини – від 3,5 до 2,4 см; ширини – від 6,8 до 3,3 см; товщини – від 1,3 до 1,2 см) (середній показник – $2,95 \times 5,05 \times 1,25$ см).

Поперечно-ребристий – 1 екземпляр (0,52 % від загальної кількості), розмірами $2,8 \times 1,8 \times 0,4$ см.

Напівпервинні – 6 екземплярів (3,14 % від загальної кількості) (параметри: довжини – від 4,2 до 2,2 см; ширини – від 5 до 1,6 см; товщини – від 1 до 0,6 см) (середній показник – $3,13 \times 3,02 \times 0,83$ см).

Вторинного сколювання – 9 екземплярів (4,17 % від загальної кількості) (параметри: довжини – від 3,3 до 1,3 см; ширини – від 3,5 до 1,3 см; товщини – від 0,7 до 0,3 см) (середній показник – $1,93 \times 2,54 \times 0,52$ см). Відзначається сколений відщеп з суцільно шліфованої сокири.

Зі слідами перебування у вогні – 2 екземпляри (1,05 % від загальної кількості) (параметри: довжини – від 2,6 до 1,8 см; ширини – від 2,4 до 2,3 см; товщини – від 1 до 0,8 см) (середній показник – $2,2 \times 2,4 \times 0,9$ см).

Фрагменти відщепів:

Вторинного сколювання – 9 екземплярів (4,71 % від загальної кількості) (параметри: довжини – від 3,2 до 1,5 см; ширини – від 3 до 1,2 см; товщини – від 0,8 до 0,4 см) (середній показник – $2,2 \times 2,4 \times 0,9$ см)

Сліди перебування у вогні – 3 екземпляри (1,57 % від загальної кількості) (параметри: довжини – від 3,5 до 1,2 см; ширини – від 3 до 1,8 см; товщини – від 0,9 до 0,6 см) (середній показник – $2,23 \times 2,27 \times 0,8$ см).

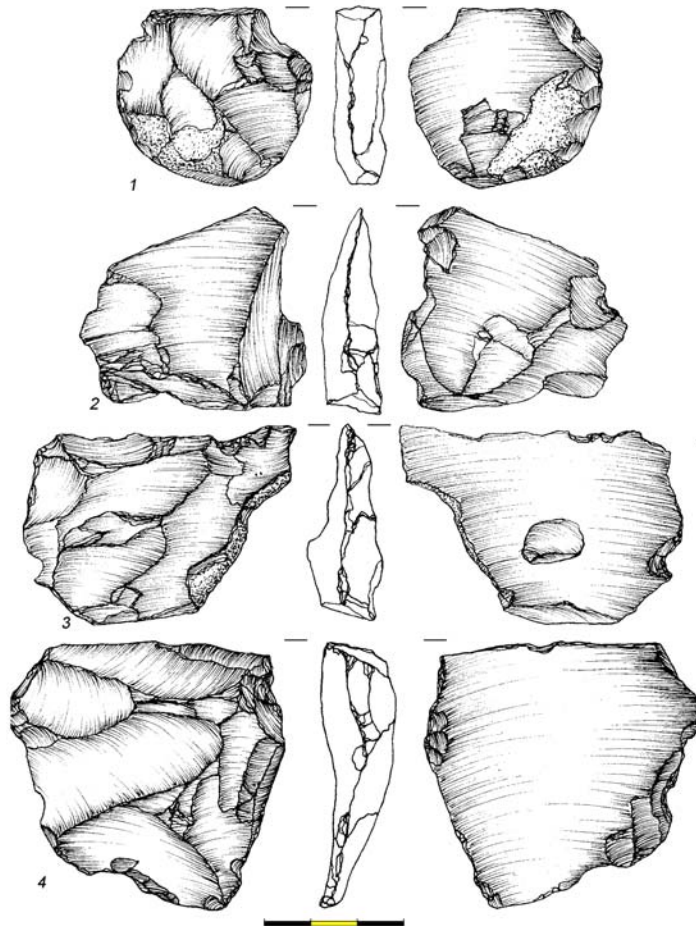

Рис. 4. Кривохижинці І. Ретушовані відщепи.

Fig. 4. Kryvokhyzhynsi I. Sharpened flint flakes.

Повздожні – 4 екземпляри (2,09 % від загальної кількості) (параметри: довжини – від 2 до 1,8 см; ширини – від 4,2 до 1,8 см; товщини – від 1 до 0,4 см) (середній показник – $2,23 \times 2,27 \times 0,8$ см).

Фрагмент пластини: (0,52 % від загальної кількості) двосхила верхня частина, розмірами $3,5 \times 1,5 \times 0,4$ см.

Луски: 6 екземплярів (3,14 % від загальної кількості).

Асортимент виявлених заготовок і відходів виробництва свідчить про первинне розщеплення кременю безпосередньо на поселенні.

Вироби з вторинною обробкою представляють: ретушовані відщепи і пластини; вироби для обробки шкіри (скребки, різці, проколки); вироби для обробки деревини (скобелі, сокири; свердла).

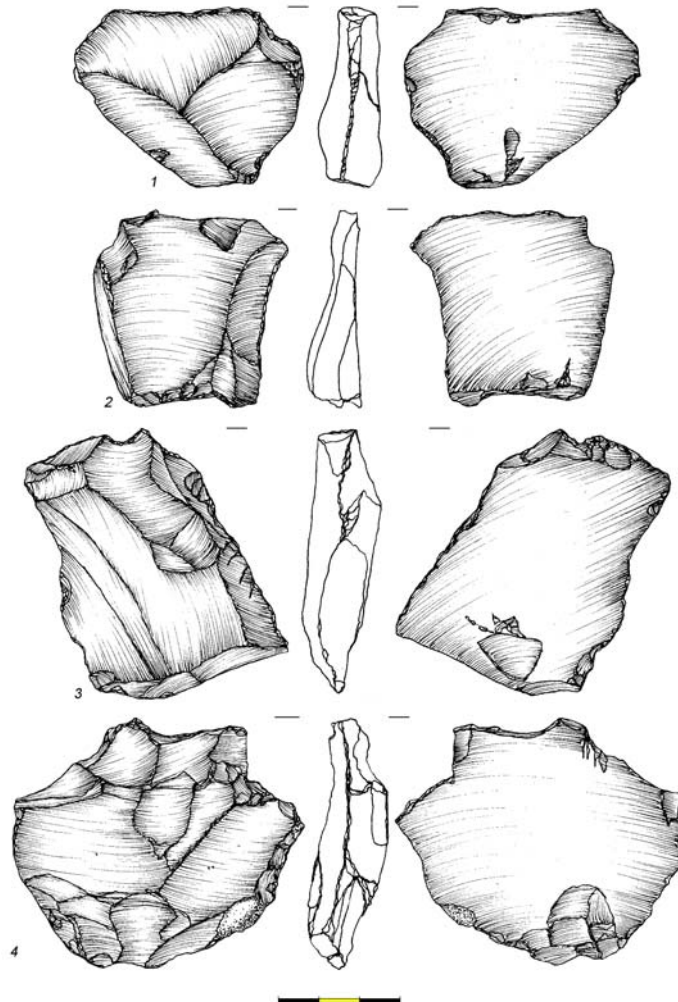

Рис. 5. Кривохижинці I. Ретушовані відщепи.

Fig. 5. Kryvokhyzhyntsi I. Sharpened flint flakes.

Відщепи ретушовані:

Поперечні – 12 екземплярів (6,28 % від загальної кількості) (параметри: довжини – від 6,3 до 2 см; ширини – від 7,7 до 2,7 см; товщини – від 1,4 до 0,3 см) (середній показник – $3,66 \times 4,79 \times 0,84$ см) (рис. 3, 4; 5, 3). Підправку країв проводили: дрібно- і мікрофасетковою лускоподібною ретушню з боку черевця (7 екземплярів); крупно- і середньофасетковою лускоподібною ретушню з боку спинки (5 екземплярів).

Повздожні – 23 екземпляри (12,04 % від загальної кількості) (параметри: довжини – від 5,7 до 1,7 см; ширини – від 4,7 до 1,8 см; товщини – від 1,2 до 0,3 см) (середній показник – $3,22 \times 3,11 \times 0,54$ см) (рис. 2, 4; 3, 2; 5, 2). Підправка

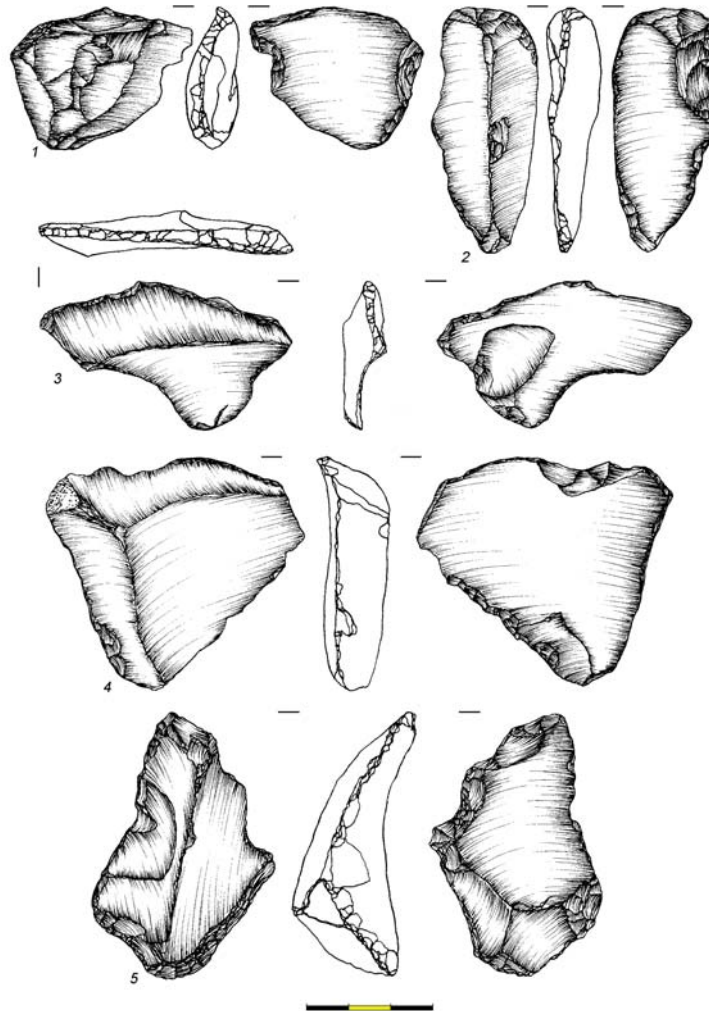

Рис. 6. Кривохижинці I. Знаряддя праці.
Fig. 6. Kryvokhyzhyntsi I. Sharpened flint flakes.

країв проводилася: мікро- і дрібнофасетковою лускоподібною ретушню з боку спинки і черевця (17 екземплярів); середньо- і крупнофасетковою лускоподібною ретушню з боку спинки і черевця (6 екземплярів).

Повздовжні напівпервинні – 4 екземпляри (2,09 % від загальної кількості) (параметри: довжини – від 5,4 до 3,8 см; ширини – від 4,3 до 2,6 см; товщини – від 2 до 0,6 см) (середній показник – 5,85×3,4×1 см) (рис. 4, 1, 2). Підправку країв робили: дрібно- і середньофасетковою лускоподібною ретушню з боку спинки (3 екземпляри); крупнофасетковою лускоподібною ретушню з боку спинки і черевця (1 екземпляр).

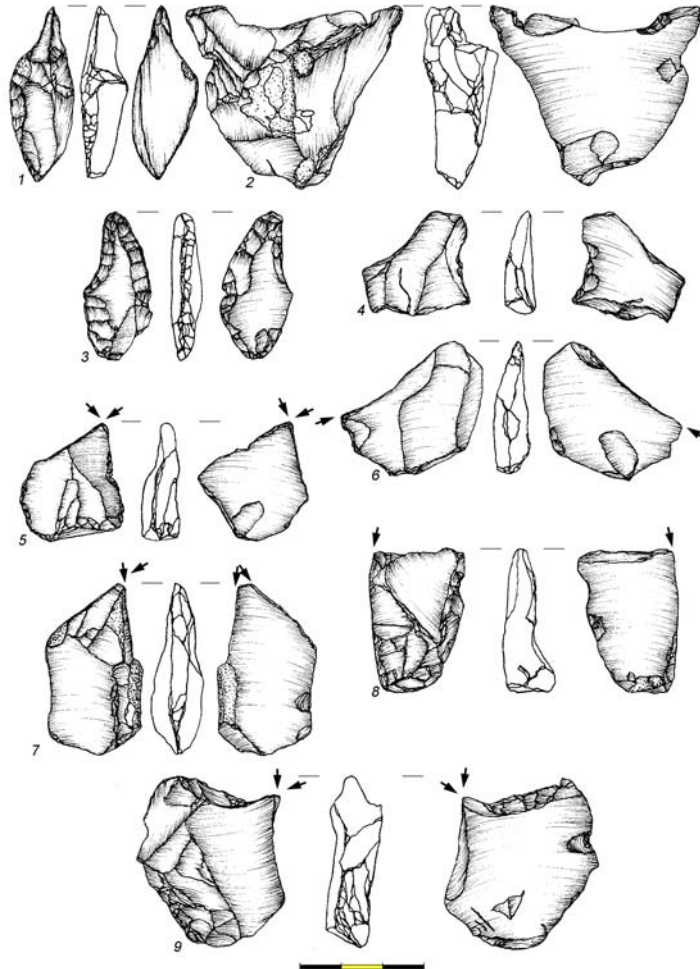

Рис. 7. Кривохижинці I. Знаряддя праці.

Fig. 7. Kryvokhyzhynsi I. Flint tools.

Повздожні ребристі: 4 екземпляри (2,09 % від загальної кількості) (параметри: довжини – від 5,2 до 2,8 см; ширини – від 3,3 до 2,2 см; товщини – від 0,7 до 0,4 см) (середній показник – $4,15 \times 2,73 \times 0,55$ см). Підправляли краї середньо- і дрібнофасетковою лускоподібною ретушшю з боку спинки і черевця (4 екземпляри).

Ребристі: 3 екземпляри (1,57 % від загальної кількості) (параметри: довжини – від 4 до 2,2 см; ширини – від 4,5 до 2,5 см; товщини – від 0,7 до 0,8 см) (середній показник – $3,07 \times 3,5 \times 0,73$ см) (рис. 4, 2). Підправку країв проводили дрібнофасетковою лускоподібною ретушшю з боку спинки і черевця (3 екземпляри).

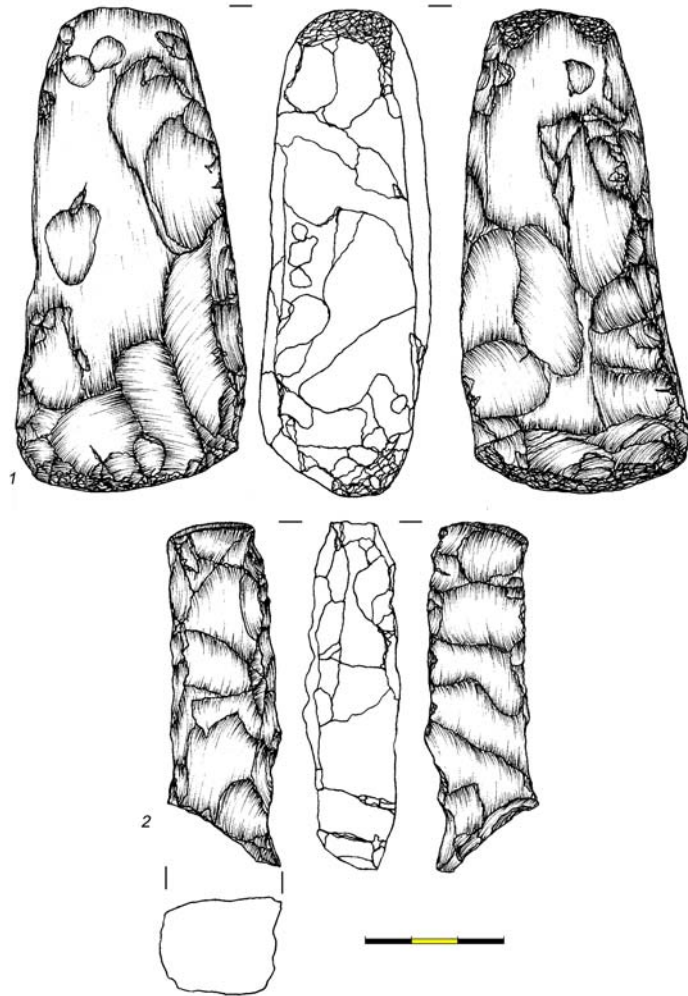

Рис. 8. Кривохижинці I. Знаряддя праці.
Fig. 8. Krywokhyzhynsi I. Flint tools.

Вторинного сколювання – 43 екземпляри (22,51 % від загальної кількості) (параметри: довжини – від 5,2 до 2,8 см; ширини – від 3,3 до 2,2 см; товщини – від 0,7 до 0,4 см) (середній показник – 3,33×3,58×0,59 см) (рис. 2, 1, 4; 3, 3; 5, 4). Підправку країв робили: середньофасетковою лускоподібною ретушшю з боку спинки і черевця (16 екземплярів); дрібнофасетковою лускоподібною ретушшю з боку спинки і черевця (28 екземплярів); крупнофасетковою лускоподібною ретушшю з боку черевця (6 екземплярів).

Напівпервинні – 7 екземплярів (3,66 % від загальної кількості) (параметри: довжини – від 6 до 2 см; ширини – від 5,8 до 2 см; товщини – від 1,6 до 0,4 см) (середній показник – 3,5×4,06×0,87 см). Підправляли краї дрібно- і

162 ISSN 2078–6093. Археологічні дослідження Львівського університету. 2012. Випуск 14–15
середньофасетковою лускоподібною ретушню з боку спинки і черевця (7 екземплярів).

Фрагменти відщепів ретушованих – 3 екземпляри (1,57 % від загальної кількості) (параметри: довжини – від 7,2 до 2 см; ширини – від 5,2 до 2 см; товщини – від 1,7 до 0,5 см) (середній показник – $4,4 \times 3,3 \times 0,93$ см). Підправка країв виконана крупно- і дрібнофасетковою лускоподібною ретушню з боку спинки (3 екземпляри).

Знаряддя для обробки шкур тварин.

Скребки (12 екземплярів).

Куткові – 2 екземпляри (1,04 % від загальної кількості) (середній показник – $5 \times 6,9 \times 1,3$ см): 1) розмірами $6,2 \times 5 \times 1,3$ см, виготовлений на поперечному відщепі обробленому дрібно- і середньофасетковою лускоподібною крайовою ретушню з боку спинки і черевця; 2) розмірами $3,8 \times 7,8 \times 1,3$ см, виготовлений на напівпервинному відщепі, обробленому середньофасетковою лускоподібною крайовою ретушню з боку спинки.

Бокові – 2 екземпляри (1,04 % від загальної кількості) (середній показник – $2,6 \times 1,95 \times 0,5$ см): 1) розмірами $2,7 \times 2,7 \times 0,6$ см, виготовлений на відщепі, обробленому середньофасетковою лускоподібною крайовою ретушню з боку спинки (рис. 9, 3); 2) розмірами $2,5 \times 1,2 \times 0,4$ см, виготовлений на верхній частині пластини, обробленої середньо- і дрібнофасетковою лускоподібною високою крайовою ретушню з боку спинки (рис. 9, 1).

Кінцеві – 8 екземплярів (4,19 % від загальної кількості) (середній показник – $4,29 \times 4,26 \times 1,23$ см): 1) розмірами $3 \times 3,4 \times 0,4$ см, виготовлений на поперечному відщепі, обробленому середньофасетковою лускоподібною високою крайовою ретушню з боку спинки (рис. 9, 4); 2) розмірами $4,3 \times 5,6 \times 0,7$ см, виготовлений на відщепі, обробленому дрібнофасетковою лускоподібною високою крайовою ретушню з боку спинки і черевця (заготовка) (рис. 5, 1); 3) розмірами $5,6 \times 2,4 \times 1,1$ см, виготовлений на двоххилій пластині, оброблений крупно- і дрібнофасетковою лускоподібною крайовою ретушню з боку спинки і черевця (сировина – туронський кремій), реутилізований під проколку (рис. 6, 2); 4) розмірами $6 \times 4 \times 1,6$ см, виготовлений на фрагменті нуклеуса, обробленому дрібно- і крупнофасетковою лускоподібною крайовою ретушню з боку спинки (рис. 6, 5); 5) розмірами $3,7 \times 3,6 \times 0,7$ см, виготовлений на відщепі, обробленому середньо- і дрібнофасетковою лускоподібною високою крайовою ретушню з боку спинки і черевця (рис. 6, 1); 6) розмірами $4,5 \times 6,4 \times 2,1$ см, виготовлений на фрагменті нуклеуса, обробленого середньо- і дрібнофасетковою лускоподібною високою крайовою ретушню з боку спинки; 7) розмірами $2,7 \times 2 \times 1,9$ см, виготовлений на верхній частині двоххилої пластини, оброблений середньо- і дрібнофасетковою лускоподібною крайовою ретушню з боку спинки (заготовка) (рис. 9, 2); 8) розмірами $4,5 \times 4,7 \times 1,3$ см, виготовлений на поперечному відщепі, обробленому середньо- і дрібнофасетковою лускоподібною крайовою ретушню з боку спинки і черевця (рис. 6, 4).

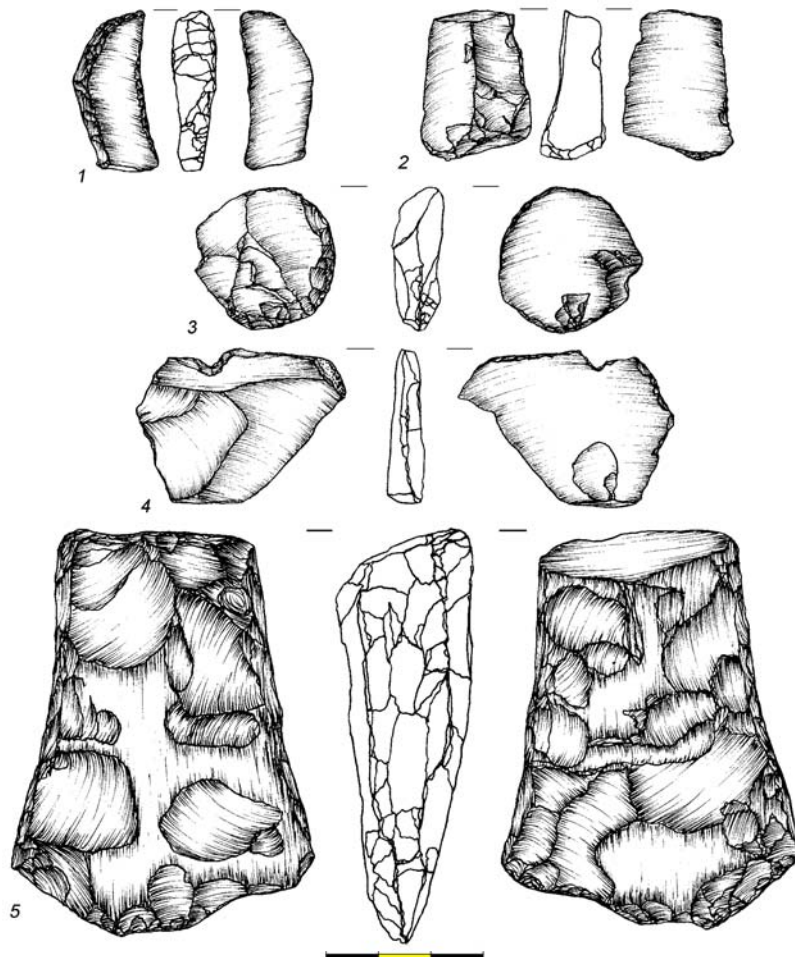

Рис. 9. Кривохижинці І. Знаряддя праці.
Fig. 9. Kryvokhyzhyntsi I. Flint tools.

Кінцевий двосторонній – один екземпляр (0,52 % від загальної кількості), розміри – 3,4×5,9×0,6 см, виготовлений на поперечному ребристому відщепі, обробленому середньо- і дрібнофасетковою лускоподібною крайовою ретушшю з боку спинки і черевця. Робочий край поділений на дві протилежно спрямовані секції (рис. 6, 3). Аналогічні вироби виявленні на трипільському поселенні Бернашівка [Збенович, 1980, с. 73].

Різи – 5 екземплярів.

Серединний – один екземпляр (0,52 % від загальної кількості), розмірами 4×4,4×0,6 см, виготовлений на відщепі з сильними слідами перебування у вогні (рис. 7, 9).

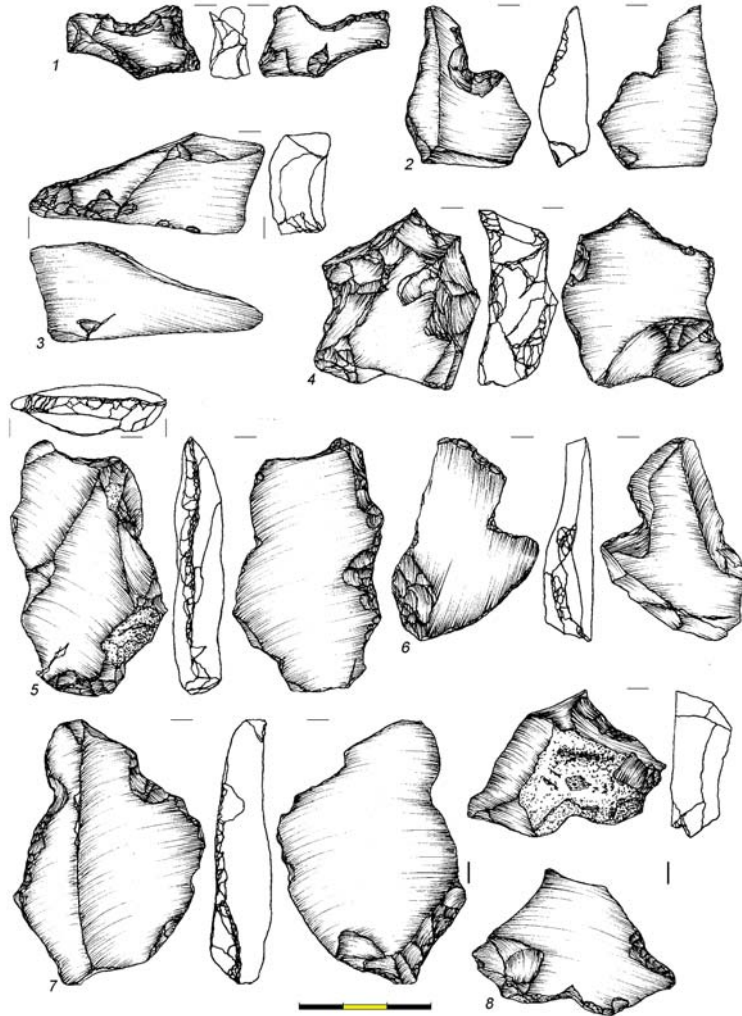

Рис. 10. Кривохижинці I. Знаряддя праці.
Fig. 10. Kryvokhyzhyntsi I. Flint tools.

Кутові – чотири екземпляри (2,09 % від загальної кількості) (середній показник – $2,35 \times 2,88 \times 0,5$ см): 1) розмірами $3,4 \times 2,1 \times 0,7$ см, виготовлений на повздовжньому відщепі, обробленому дрібнофасетковою лускоподібною крайовою ретушшю з боку спинки (рис. 7, 8); 2) розмірами $2 \times 3,5 \times 0,6$ см, виготовлений на поперечному відщепі (рис. 7, 7); 3) розмірами $2,2 \times 2,4 \times 0,4$ см, виготовлений на повздовжньому відщепі (рис. 7, 5); 4) розмірами $2,2 \times 3,5 \times 0,3$ см, виготовлений на відщепі, обробленому дрібнофасетковою лускоподібною крайовою ретушшю з боку черевця (рис. 7, 6).

Проколки – два екземпляри (1,04 % від загальної кількості) (середній показник – 2,5×4×1 см): 1) подвійна, розмірами 3,8×3,8×1,2 см, виготовлена на напівпервинному відщепі, обробленому мікрофасетковою лускоподібною крайовою ретушшю з боку спинки і черевця (утворює два жальця) (рис. 7, 2); 2) розмірами 1,2×4,2×0,8 см, виготовлена на поперечному відщепі, обробленому крупно- і середньофасетковою лускоподібною суцільною двобічною ретушшю (рис. 7, 1).

Знаряддя для обробки деревини.

Сокири і долота – 4 екземпляри (2,09 % від загальної кількості) (середній показник – 10×4,2×3,2 см): 1) розмірами 10×4×2,7 см, підпрямокутна у перетині, реутилізована під розтирач. Збереглися незначні сліди від заповірювання. Підправка країв проводилася крупно- і середньофасетковою плоскою двобічною ретушшю (рис. 8, 1); 2) фрагмент долота (верхня частина), розмірами 6,6×2,2×1,8 см, підпрямокутний в перетині. Підправляли краї крупно- і середньофасетковою плоскою двобічною ретушшю (рис. 8, 2); 3) розмірами 7,4×4,2×1,8 см, підпрямокутна у перетині. Збереглися сліди від заповірювання. Підправку країв виконували крупно- і середньофасетковою плоскою двобічною ретушшю. Лезова частина заокруглена (рис. 9, 5); 4) фрагмент сокири (обухова частина), розмірами 6×4,1×3,2 см, підпрямокутний у перетині. Збереглися незначні сліди від заповірювання. Підправка країв проводилася крупно- і середньофасетковою плоскою двобічною ретушшю. Простежуються сліди тривалого перебування у вогні.

Такий тип сокир виявлений на багатьох поселеннях трипільської культури Середнього Подністер'я [Пассек, 1961, с. 52; Петрунь, 2004, с. 207, 209].

Свердла – два екземпляри (1,04 % від загальної кількості) (середній показник – 2,75×2,3×0,5 см): 1) розмірами 3,5×1,5×0,6 см, виготовлене на нижній частині пластини, оброблені середньо- і дрібнофасетковою лускоподібною суцільною двобічною ретушшю (рис. 7, 3); 2) розмірами 2×3,1×0,4 см, виготовлене на відщепі, обробленому середньо- і дрібнофасетковою лускоподібною крайовою ретушшю з боку черевця (рис. 7, 4).

Скобелі – 9 екземплярів.

Односекційні – 5 екземплярів (2,62 % від загальної кількості) (середній показник – 4,14×3,78×0,74 см): 1) розмірами 2,2×5,5×0,8 см, виготовлений на відщепі, обробленому крупно-і середньофасетковою лускоподібною крайовою ретушшю з боку спинки, утворюючи півкругле заглиблення (рис. 10, 3); 2) розмірами 5,8×4×0,6 см, виготовлений на напівпервинному відщепі, обробленому середньофасетковою лускоподібною крайовою ретушшю з боку черевця; 3) розмірами 6,2×4,2×0,8 см, виготовлений на відщепі, обробленому крупно- і середньофасетковою лускоподібною крайовою ретушшю з боку спинки (рис. 10, 7); 4) розмірами 4×2,5×0,8 см, виготовлений на відщепі, обробленому крупно- і середньофасетковою лускоподібною високою крайовою ретушшю з боку спинки (рис. 10, 2); 5) розмірами 2,5×2,7×0,7 см, виготовлений

166 ISSN 2078–6093. Археологічні дослідження Львівського університету. 2012. Випуск 14–15
на повздовжньому відщепі, обробленому крупно- і середньофасетковою лускоподібною високою крайовою ретушшю з боку спинки і черевця (рис. 10, 6).

Двосекційні – 2 екземпляри (1,04 % від загальної кількості) (середній показник – $5,2 \times 3,3 \times 0,8$ см): 1) розмірами $1,9 \times 3,2 \times 0,4$ см, виготовлений на відщепі, обробленому середньо- і дрібнофасетковою лускоподібною високою крайовою ретушшю з боку спинки і черевця (рис. 10, 1); 2) розмірами $3,3 \times 3,4 \times 1,2$ см, виготовлений на первинному відщепі, обробленому середньо- і дрібнофасетковою лускоподібною крайовою ретушшю з боку спинки і черевця (рис. 10, 8).

Трисекційні – 2 екземпляри (1,04 % від загальної кількості) (середній показник – $4,65 \times 3,15 \times 0,9$ см): 1) розмірами $4 \times 3,4 \times 1,3$ см, виготовлений на фрагменті нуклеуса, обробленому середньофасетковою лускоподібною високою крайовою ретушшю з боку спинки (тільки в робочих частинах – виїмках) (рис. 10, 4); 2) розмірами $5,3 \times 2,9 \times 0,5$ см, виготовлений на повздовжньому відщепі, обробленому крупно- і середньофасетковою лускоподібною високою крайовою ретушшю з боку спинки і черевця (тільки в робочій частині – виїмці) (рис. 10, 5).

Комплекс виявлених артефактів за складом і технологічними особливостями, з певною долею імовірності можна віднести до трипільської культури. Поширення крем'яних виробів на поселенні переважно збігається з поширенням кераміки. Матеріал зібраний з окремого скупчення і може не відповідати загальному технологічному процесу на поселенні. Водночас, він є свідченням певних технологічних особливостей у регіоні.

Культурно-хронологічний горизонт, ймовірно, представлений матеріалами трипільської культури етапу В-І [Пассек, 1949, с. 42], в абсолютних датах 4350–4050 рр. до н. е. [Відейко, 2004, с. 93]. На це вказують як сокири, кінцевий скребок на пластині, так і керамічні вироби. Останні переважно неорнаментовані, тільки 20 фрагментів прикрашені орнаментом у вигляді заглиблених прокреслених ліній. Такий орнамент є ознакою переходу від раннього до середнього етапу розвитку трипільської культури [Круц, 1993, с. 68]. Асортимент виявлених артефактів можна віднести до першого ступеня середнього періоду розвитку культури [Черныш, 1982, с. 195]. Аналогічний вид орнаменту виявлений на поселеннях басейнів Середнього Подністер'я (Ялтушків ІІ [Рижов, 1993, с. 89]; Жури [Рижов, Шумова, 1999, с. 44]) і Південного Побужжя (Кліщів [Заец, Рыжов, 1992, с. 76]).

Крем'яне виробництво енеолітичних культур України, безумовно, є одним із провідних компонентів, які складають загальну картину економічного розвитку. На пам'ятках трипільської культури їх обсяг нерідко становить 90 і більше відсотків від усього виробничого інвентарю [Кобалия, 1998, с. 188].

Трипільський асортимент знарядь праці в цей час вирізняється значною простотою. Його можна поділити на дві основні групи, які відрізняються

технікою виготовлення: знаряддя зроблені з пластин, куди умовно відносяться і самі пластини, а також знаряддя сформовані на відщепках [Даниленко, 1974, с. 10].

Відповідно, з необхідністю отримувати два типи заготовок існувало два типи нуклеусів – невеликі пірамідальні і призматичні, нуклеуси для виготовлення пластин, а також нуклеуси для отримання відщепів. Таких нуклеусів порівняно не багато, оскільки відщепи можна отримати безпосередньо під час розщеплення конкрецій кременю [Даниленко, 1974, с. 11].

Особливо важливе місце в комплексі артефактів відіграла технологія розщеплення. Вона передбачала використання у розщепленні твердого відбійника, на що вказує незначна ширина п'ятки виробів. На поселенні домінувало конкретно-ситуаційне розщеплення, про що свідчать фрагменти нуклеусів [Поплевко, 2007, с. 41–45]. Подібну технологію застосовували на поселенні Поливанів Яр III [Попова, 2003, с. 22].

Водночас, ймовірно, що населенню було відоме стадіальне розщеплення, на що вказує наявність кінцевого скребка на пластині. На одних і тих самих поселеннях паралельно могли розвиватися дві технологічні лінії. Такі факти зафіксовані на поселеннях культури Варна [Скакун, 2006, с. 16–19], а також у зрубній культурі Донбасу [Колесник, Бровендер, 2009/2010, с. 91] і спорадично на поселеннях трипільської культури, хоча відсоток відщепових заготовок є неоднаковим. Часто відщепові сколи відображають лише первинне розщеплення і підправку нуклеусів до подальшого розщеплення [Черниш, 1959, с. 45; Патокова, 1979, с. 22]. Подібна ситуація зафіксована на деяких поселеннях на Південному Бузі. Цей факт може свідчити про те, що кремій у зазначений регіон доставляли не у вигляді нуклеусів чи пластин, а конкрецій [Гусев, 2007, с. 49].

Можливо, наявність великої кількості відщепів в окремій частині поселення, свідчить про певного роду спеціалізацію окремого майстра, або спеціалізацію поселення взагалі. Таким винятком є Костянтинівське поселення середньостогівської культури на Нижньому Доні, на якому переважають вироби на відщепках, що не відповідає основній масі пам'яток, де вихідним матеріалом була пластина [Телегін, 1973, с. 62].

Отже, дослідженнями поселення Кривохижинці I встановлено, що ділянка, де проводилися рятівні дослідження, потрапляє на периферійну частину пам'ятки. Культурний шар у розкопі насичений рухомим археологічним матеріалом, стаціонарних споруд не виявлено. Водночас зафіксований комплекс доповнює джерельну базу до історії енеолітичного населення Середнього Подністер'я і допомагає осмислити складні процеси, які відбувались у кремнеобробному виробництві регіону.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Відейко М.* Абсолютне датування трипільської культури // Енциклопедія трипільської цивілізації. – К., 2004. – Т. 1. – С. 85–96.
2. *Гиря Е.* Технологический анализ каменных индустрий методика микро- и макроанализа древних орудий труда // Археологические изыскания. – СПб., 1997. – Вып. 44. – Ч. 2. – 198 с.
3. *Гусев С.* Зв'язки трипільських племен Середнього Побужжя (за матеріалами крем'яної індустрії) // Трипільська культура. Пошуки. Відкриття. Світовий контекст (до 100-річчя від дня народження О. Ольжича). – К., 2007. – С. 49–52.
4. *Даниленко В.* Энеолит Украины. – Киев, 1974. – 176 с.
5. *Заец И., Рыжов С.* Поселение трипольской культуры Клищев на Южном Буге. – Киев, 1992. – 176 с.
6. *Збеневич В.* Поселение Бернашовка на Днестре (к происхождению трипольской культуры). – Киев, 1980. – 180 с.
7. *Кобалия Д.* Проблема кремневого инвентаря в украинском энеолитоведении (историографический обзор) // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – Запоріжжя, 1998. – Вип. IV. – С. 188–200.
8. *Колесник А.* Кремневые сырьевые стратегии большого Донбасса в эпоху камня-палеометала // Археологический альманах. – Донецк, 2009. – Вып. 20. – С. 41–52.
9. *Колесник А., Бровендер Ю.* Кремневая индустрия срубного поселения Степановка и Картамышского археологического комплекса на Донбассе // Донецкий археологический сборник. – Донецк, 2009/2010. – № 13/14. – С. 91–97.
10. *Конопля В.* Класифікація крем'яної сировини Західної Волині // Наукові записки ЛІМ. – Львів, 1998. – Вип. VII. – С. 139–157.
11. *Круц О.* Етапи і напрямки розселення племен трипільської культури // Подільська старовина : науковий збірник. – Вінниця, 1993. – С. 67–74.
12. *Мацкевий Л., Хмелевський В., Панахид Г.* Кам'яна сировина у мезоліті Заходу України // Surowce naturalne w Karpatach Polskich oraz ich wykorzystanie w pradziejach i wczesnym średniowieczu. – Krosno, 2009. – S. 205–240.
13. *Милян Т., Сало Б., Назар І., Чорний А., Фіцко М.* Звіт про підсумки пам'ятко-охоронних робіт (розкопок і нагляду) у зоні будівництва ПЛ 330 кВ Дністровська ГАЕС – Бар з реконструкцією ПС 330 кВ “Бар” на території Вінницької області у 2011 році // Наук. архів НДЦ “РАС”. – Львів, 2011. – 462 с.
14. *Пассек Т.* Периодизация трипольских поселений // МИА. – М.; Л., 1949. – № 10. – 248 с.
15. *Пассек Т.* Раннеземледельческие (трипольские) племена Поднестровья // МИА. – М., 1961. – №. 84.
16. *Патокова Э.* Усатовское поселение и могильники. – К., 1979. – 188 с.
17. *Петрунь В.* Використання мінеральної сировини населенням трипільської культури // Енциклопедія трипільської цивілізації. – К., 2004. – Т. I. – С. 199–219.
18. *Поплевко Г. Н.* Методика комплексного исследования каменных индустрий. – СПб., 2007. – 388 с.

19. Попова Т. Многослойное поселение Поливанов Яр: к эволюции трипольской культуры в Среднем Поднестровье. – СПб., 2003. – 240 с.
20. Рижов С. Дослідження трипільських поселень по р. Лядовій у Середньому Подністров'ї // Подільська старовина : науковий збірник. – Вінниця, 1993. – С. 85–93.
21. Рижов С., Шумова В. Поселення Жури і його місце серед пам'яток розвинутого етапу трипільської культури Середнього Подністров'я // Археологія. – 1999. – № 3. – С. 41–55.
22. Сеньковський Ю. Сициліти креди південно-західного схилу східно-європейської платформи. – К., 1973. – 146 с.
23. Ситник О., Богуцький А., Ланчонт М. Кам'яна сировина стоянок палеоліту Середньої Наддністрянщини // Surowce naturalne w Karpatach Polskich oraz ich wykorzystanie w pradziejach i wczesnym średniowieczu. – Krosno, 2009. – S. 241–270.
24. Скакун Н. Орудия труда и хозяйство древнеземледельческих племен юго-восточной Европы в эпоху энеолита (по материалам культуры Варна) // Труды ИИМК РАН. – СПб., 2006. – Т. XXI. – 224 с.
25. Телегін Д. Середньостогівська культура епохи міді. – К., 1973. – 172 с.
26. Черниш К. Ранньотрипільське поселення Ленківці на Середньому Дністрі. – К., 1959. – 107 с.
27. Черныш Е. Энеолит Правобережной Украины и Молдавии // Энеолит СССР. – М., 1982. – Ч. 3. – С. 165–320.
28. Чубанов А. Минералогические и петрографические методики выявления источников сырья для производства каменных орудий // Археология и естественные науки Татарстана. – Казань, 2007. – Кн. 3. – С. 196–209.

Стаття: надійшла до редакції 20.09.2011
прийнята до друку 10.10.2011

**FLINT WORKSHOP ON SETTLEMENT KRYVOKHYZHNTSI I
ON RIVER ZHVAN IN MIDDLE DNIESTER AREA**

Bohdan SALO

Ivan NAZAR

Institute of Archaeology of National Academy of Sciences of Ukraine,

Scientific Research Centre “Rescue archaeological service”,

24, Vynnychenka str., Lviv, 79008, Ukraine,

e-mail: ras91@ukr.net

Analysis is presented of materials from flint workshop on Eneolithic settlement Kryvokhyzhyntsi I in Middle Dniester area. Archaeological investigations were conducted in 2011 by Podilska expedition of Scientific Research Centre “Rescue Archaeological Service” of Institute of Archaeology of National Academy of Sciences of Ukraine. A lot of studies were made on raw materials sources and on its quality. Collections of flint tools were examined

170 ISSN 2078–6093. Археологічні дослідження Львівського університету. 2012. Випуск 14–15
from this settlement as an integral part of major collection of synchronous materials from the
whole region.

Key words: flint wares, Middle Dnister area, raw materials, flint flake, retouch, blank
plates.

**КРЕМНЕОБРАБАТЫВАЮЩИЙ КОМПЛЕКС ПОСЕЛЕНИЯ
КРИВОХИЖИНЦЫ I НА р. ЖВАН В СРЕДНЕМ ПОДНЕСТРОВЬЕ**

Богдан САЛО

Иван НАЗАР

Научно-исследовательский центр “Спасательная археологическая служба”

Института археологии НАН Украины,

ул. Винниченка, 24, Львов, 79008, Украина,

e-mail: ras91@ukr.net

Проанализирован кремнеобрабатывающий комплекс из энеолитического поселения Кривохижинцы I в Среднем Поднестровье, на котором в 2011 г. Подольской экспедицией НИЦ “Спасательная археологическая служба” ИА НАН Украины произведены охранные работы. Уделено внимание производственному сырью, охарактеризованы его особенности, раскрыт комплекс орудий труда, выявленных на поселении, показано, что полученный материал был неотъемлемой частью синхронных артефактов региона.

Ключевые слова: кремневые изделия, Среднее Поднестровье, сырье, отщеп, ретушь, заготовки.